

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

Məmmədhasən Cəfərqulu oğlu Hacinski 1875-ci il martın 3-də Bakıda anadan olmuşdur. O, Bakı realni məktəbini, 1902-ci ildə isə Peterburq Texnoloji İnstitutunu bitirmişdir. Bir müddət Şəmsi Əsədullayevin Moskva-dakı neftayırma zavodunda mühəndis işləmişdir. 1908-ci ildə Bakıya qayıdaraq, tikinti işlərində, müəllifi Nikolay fon der Nonne olan baş şəhərsalma planı təkmilləşdirilməsində iştirak etdi. Bakı Bulvarının ideyası Bakı Şəhər Dumasının mühəndisi Məmmədhasən Hacinskiyə məxsusdur. 1913-cü ildə Bakı şəhər idarəsinə rəhbərlik edirdi. Hümmət və müsəlmanlar arasında savadlılığı yayan "Nəşri-maarif" cəmiyyətinin yaradıcılarından biri idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətində 1-ci xarici işlər naziri (28 may 1918-6 oktyabr 1918), 3-cü maliyyə naziri (6 oktyabr 1918-07.12.1918) və 5-ci daxili işlər naziri (22 dekabr 1919-15 fevral 1920) vəzifələrində çalışıb. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamenti 1920-ci il martın 30-da Məmmədhasən Hacinskiyi baş nazir təyin edərək hökumətin formalaşdırılmasını tapşırırdı. Məmmədhasən Hacinski hökuməti təşkil etməyə də 1920-ci il 27 aprelə qədər baş nazir vəzifəsini müvəqqəti daşımışdır. 1911-ci ildən 1920-ci il aprelin 22-dək Müsavat partiyasının üzvü olmuşdur.

Zaqafqaziya komissarlığının ticarət və sənaye komissarının müavini vəzifəsində işləmişdir. Müsavatçı kimi Zaqafqaziya Seyminin üzvü olur. Osmanlı imperiyası (27 yanvar 1299-1 noyabr 1922) ilə danışıqlar apararaq nüməyəndə heyətinin üzvü idi. Trabzon konfransında iştirak edərək, Seymin danışıqların dayandırılması qərarını şikayət edib, bunu sülhün pozulması cəhdi kimi qiymətləndirmişdi və bunu tarixdə görünməmiş tərribat adlandırmışdı. Məmmədhasən Hacinskiyin məsləhəti ilə Akaki Çxenkelidən danışıqları kəsmedi. Hacinski də daxil olmaqla nüməyəndə heyətinin bir neçə üzvü Trabzonda qaldı. Hacinski Osmanlı İmperatorluğu Harbiyyə Naziri Ənvər Paşa (3 yanvar 1914-14 oktyabr 1918) ilə söhbətində Osmanlı İmperatorluğunun Cənubi Qafqazda apardığı siyasəti təhlil etmişdir. Hacinskiyin sayəsində Osmanlı İmperatorluğu sülh təşəbbüsü ilə çıxış etməyə başladı. ZDFR dövründə Məmmədhasən Hacinski ticarət və sənaye naziri idi.

Batım konfransında Məmməd Əmin Rəsulzadə ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini təmsil edən Zaqafqaziya Seyminin altı əsas nüməyəndələrindən biri idi. İstiqlal Bayannaməsini qəbul etmiş Milli Şuranın 26 üzvündən biri olmuşdu. Rəsulzadə ilə yanaşı Batım müqaviləsini (11 may-4 iyun 1918) Hacinski də imzalamışdır. 1918-ci il iyunun 14-də Hacinski Gürcüstan hökumətindən Borçalı qəzasından

qoşunlarını dərhal çıxarılmasını tələb edib, etiraz notası göndərmişdi. Hacinski Gürcüstan və Ermənistan hökumətlərinə Cənubi Qafqaz respublikalarının sərhədlərinin dəqiqləşdirilməsi üçün birgə komissiyanın yaradılmasını təklif etmişdi. Hacinski 1918-ci il oktyabrın 6-da maliyyə naziri vəzifəsinə təyin olunur. 1918-ci il noyabrın 28-də o, Dağlılar Respublikası ilə müqavilə bağlayır. Müqaviləyə əsasən, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dağlılar Respublikasına 10 milyon rubl məbləğində faizsiz kredit verir. Üçüncü hökumət kabinetində Hacinski dövlət qurumlarının nəzarəti naziri olur. Dövlət qurumlarına nəzarət işləri ilə məşğul olur, par-

göründüyü kimi, o, yer kürəsinin xırda parçalara bölünməsinə istəmir. Görünür ki, beynəlxalq iqtisadiyyatı ələ almaq istəyən Amerikanın xarici ticarət siyasətinə hələ özünün gömrükçüləri olan çoxsaylı xırda dövlətlər sərf etmirdi. Xüsusən Avropa ilə Asiya arasındakı Zaqafqaziya ölkələri Amerikanın bu siyasəti qarşısında əsas maneə çevrilmişdi.

Hacinski Topçubaşov ilə birgə ABŞ vətəndaşı M. Robinovu Azərbaycan nüməyəndə heyətinin maliyyə məsləhətçisinin vəzifəsinə təyin edilməsi barədə əmri imzalamışdı. Hacinski Parisdə Dağlılar Respublikası ilə bağlanan ikitərəfli müqavilənin müəllifi idi. Konfransdan Bakıya qayıtdıqdan sonra o, Ermənistanla sülh müqaviləsinin imzalan-

liyə düşər edən baş nazir Hacinskiyin 22 aprel 1920-ci ildə parlamentdə hakimiyyəti təşkil edə bilmədiyini elan etməsi ilə Dağıstan sərhədində rusların qoşun toplanması sürətləndi.

Böhranı kəskinləşdirən şərtlərdən biri də bu idi ki, Azərbaycanda, xüsusən Bakıda olan türk kommunistləri və ittihadçıları xalq arasında populyarlıqdan istifadə edərək, Qızıl Ordunun gələcək yürüşü xeyrinə təbliğat aparırdılar. "Qızıl Ordunun Mustafa Kamala köməyə tələsməsinə baxmayaraq, İngilispərəst Azərbaycan hökuməti onu öz ərazisindən buraxmadığından" onlar yerli bolşeviklərlə birlikdə Azərbaycan hökumətini devirməyə çağırırdılar. Azərbaycan ərazisində olan ittihadçı türk əsgərlərinin rus ordusunun təbliğ-

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin son baş naziri

lamente seçilir (16.01.1919-cu il tarixindən –Əliağa Həsənov).

Məmmədhasən Hacinski Paris sülh konfransında iştirak etmişdi. O, Paris konfransında Topçubaşovun rəhbərlik etdiyi

ması üçün Nəsim bəy Yusifbəyli ilə birlikdə Tiflisə gedir. Dövlət Müdafiə Komitəsinin əmri ilə Hacinski Fətəli xan Xoyski və Məmmədza ağa Vəkilovla birlikdə Azərbaycan-Ermənistan

tin formalaşdırılmasını ona tapşırırdı. Qızıl Ordunun Dağıstanı işğal etməsindən sonra parlamentdə partiyalararası konfransda Hacinski gözənilmədən rus oriyentasiyasına keçmək tələbi

çisinə çevrilməsi bütün Azərbaycanı sarsıtdı. 1920-ci il aprelin 22-də Hacinski Müsavatı tərk edərək Azərbaycan Kommunist Partiyasının üzvü oldu. Dövlət tam başsız qaldı. Sovet Rusiyası tərəfindən Qarabağda erməni əhalisinin qiyamı və Ermənistan və Azərbaycan arasında müharibə planlaşdırıldı. 72 minlik rus ordu hissələrinin Samur çayı kənarında cəmləşdiyi Novruz bayramı günlərində Qarabağda qırğın başlandı. Antanta dövlətlərinin xəbərdarlıq notlarına ("əsas təhlükə şimaldan gəlir") baxmayaraq, 40 minlik Azərbaycan ordusunun demək olar, hamısı Azərbaycanın qərbinə yeridildi və aprel ayının 26-da daşnak hökuməti barışıq imzalamığı xahiş etdi. İngiltərənin təhlükə şimaldadı xəbərdarlıqlarına baxmayaraq Azərbaycan ordusu Qarabağda ermənilərlə müharibəyə göndərilərək ölkə müdafiəsiz qoyuldu. Sərhəd qüvvələrindən ibarət Azərbaycan ordusu ciddi müqavimət göstərə bilmədi, hərbi nazir müavini general Əliağa Şixlinskidə rus sevgisi baş qaldıraraq dəmir yolları körpülərinin partladılması əmrini ləğv etdi. 1920-ci il aprel ayının 27-si axşam saat 11-də Azərbaycan parlamenti hakimiyyətin rus işğalçılarına təhvil verilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Beləliklə, Azərbaycan tarixinin bir səhifəsi də beləcə çevrilmiş oldu.

1920-ci il aprel ayının 27-də Məmmədhasən Hacinski "Azərbaycan kommunistlərinin parlamentə ünvanladığı rusca məktubunu oxuyub baş nazir kimi hökuməti onlara təslim etdi. Cümhuriyyətin əks-kəşfiyyət idarəsinin rəisi Nağı bəy Şeyxzamanlı illər sonra onun bu hərəkətini yazdığı "Xatiratım" kitabında qiymətləndirib: "Hökumətimiz daxilində çox məşum rol oynamış Məmmədhasən Hacinski gizli olaraq Moskva agentləriylə sövdələşmiş, hökumətimiz və xalqımızın əleyhinə çalışmışdır. Moskvanın göstərişi ilə hərəkət etmişdir. Əsl xəyanətkar olan bu bədbəxt xainin hərəkəti pulə tamah olmayıb alçaqlığından irəli gəlmişdir."

1930-cu il dekabrın 3-də Lavrenti Beriyanın əmri ilə Məmmədhasən Hacinski həbs edilir. 1931-ci il martın 8-də Tiflis həbsxanasında qətlə yetirilir.

Böhranı kəskinləşdirən şərtlərdən biri də bu idi ki, Azərbaycanda, xüsusən Bakıda olan türk kommunistləri və ittihadçıları xalq arasında populyarlıqdan istifadə edərək, Qızıl Ordunun gələcək yürüşü xeyrinə təbliğat aparırdılar. "Qızıl Ordunun Mustafa Kamala köməyə tələsməsinə baxmayaraq, İngilispərəst Azərbaycan hökuməti onu öz ərazisindən buraxmadığından" onlar yerli bolşeviklərlə birlikdə Azərbaycan hökumətini devirməyə çağırırdılar. Azərbaycan ərazisində olan ittihadçı türk əsgərlərinin rus ordusunun təbliğçisinə çevrilməsi bütün Azərbaycanı sarsıtdı. 1920-ci il aprelin 22-də Hacinski Müsavatı tərk edərək Azərbaycan Kommunist Partiyasının üzvü oldu. Dövlət tam başsız qaldı

nüməyəndə heyətinin tərkibində idi, konfrans iştirakçılarına Azərbaycan Türklərinin müstəqillik uğrunda mübarizə, ağır iqtisadi vəziyyət və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin zəngin neft yataqları haqqında məlumat vermişdir. 1919-cu il oktyabrın 27-də Parisi tərk etmişdi. Paris konfransının gedişinə fəal müdaxilə edən ABŞ siyasəti aparıcı mövqedə dururdu. Amerika prezidenti Vilsonun göndərdiyi 14 maddədən ibarət tələbnamədən

konfransını təmsil edən nüməyəndə heyətinin işində iştirak edir. Hacinski konfransda çıxışında bildirmişdi ki, Azərbaycan və Ermənistan arasında sülhə əsas maneə Ermənistanın ərazi iddialarının olmasıdır.

Müsavatın ikinci qurultayında Məmmədhasən Hacinski partiyanın siyasət komissiyasına və MK-nə yenidən seçilmişdi. Azərbaycan Parlamenti Hacinskiyi baş nazir təyin edərək 1920-ci il martın 30-da hökumə-

irəli sürdü. Yenice hakimiyyət başına gətirildiyinə baxmayaraq yarımməxfi danışıqlarda rus işğal ordusuna qoşulmağa çalışan bolşeviklərlə koalisiyalı hökumət qurmağa çalışdı. Bolşevikləri koalisiyalı hökumətdə iştirak etməyə çağırmaq Məmmədhasən Hacinskiyin müəllifi olduğu yeni dövlət strategiyasının tərkib hissəsi idi.

Hökumət kabinetini yaratmağı ləngitməklə dövləti hökumətsiz qoyaraq əhalini ümitsiz-